

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

20 OCTOBER
1947

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

20^e JAARGANG
N° 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

Ingevolge papiertoewijzing van het „Bureau Papierverdeeling Pers”, nr. 1660/2837/V-20, verschijnt deze uitgave maandelijks en is de omvang van dit nummer 8 bladzijden, formaat 16 × 25 cm.

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur herinnert de leden aan de jaarvergadering op 24 October a.s., des avonds half acht, in het Centraal museum, Agnietenstraat 1, waar prof. dr. G. van Hoorn zal spreken over Albiola, een grensvesting van het Romeinsche imperium.

In de volgende regels wordt een inleiding tot en een overzicht gegeven van die voordracht, welke door lichtbeelden wordt toegelicht.

UTRECHT (ALBIOLA)

een Grensvesting van het Romeinse Imperium.

De Leden van Oud-Utrecht hebben in het artikel van Dr. J. H. Jongkees kunnen lezen, hoe ingewikkeld het vraagstuk is, dat de wateren in en om Utrecht bieden.

Vandaag beschouwen wij Oud-Utrecht in het groter verband van de grensvestingen van het Romeinse rijk. Daaraan laten zich enige persoonlijke indrukken aanknopen uit een andere uithoek van het Imperium. Tot een dergelijke beschouwing is te meer aanleiding omdat op initiatief van onze burgemeester in de lijst van de Jubileumfeesten van 1948 een tentoonstelling wordt voorbereid van de mooiste en belangrijkste vondsten uit Batavia Romana, bijeen te brengen in ons Centraal Museum.

De natuurlijke verdedigingslinie, die de Rijn in ons land vormde, was maar een nietig onderdeel van de lange grenslijn, de limes, van de Donau tot de Noordzee bij Katwijk aan de Rijn. In zekeren

zin is de Hadrianusmuur van New-Castle tot Carlisle daarvan een voortzetting.

Bepalen wij ons voorlopig tot ons land, dan huisvest al terstond Lobith een merkwaardige vondst. Tussen Lobith en Herwen is bij baggerwerk in een oude rivierbedding een puinmassa van 200 × 70 M. aangetroffen, die, dank zij een grafsteen daar ter plaatse opgebaggerd, te verklaren is als een krib door Drusus aangelegd om bij de splitsing van Waal en Rijn een groter gedeelte van het water in de richting van Westervoort te leiden ten einde het kanaal te voeden, de fossa Drusiana, de Drususgracht, die van Westervoort naar de IJssel liep. Het was de waterweg, die Drusus nodig had om met zijn oorlogsvloot langs IJssel en Meer Flevo de Noordzee te bereiken voor een expeditie tegen de Germanen in Noord West Duitsland. De grafsteen vermeldt, dat Marcus Manlius, een soldaat van het eerste legioen, begraven is: Carvio ad molem. Indien Carvium de oude vorm is van Herwen, duidt deze grafsteen de plaats aan van de moles, de krib van Drusus.

De volgende plaats aan de grensline, die ik niet onvermeld wil laten, is Elst. U hebt gelezen van de merkwaardige opgraving, een der weinige credit-posten van de oorlog: tussen de bouwvallen van de Gothische kerk zijn de zware fundamenten gevonden van rechthoekige Gallo-Romeinse tempels, van het type, dat reeds uit Nijmegen en vooral uit Trier bekend is.

Uit Fectio (Vechten), de belangrijke vesting aan de splitsing van Rijn en Vecht, zijn de meeste Romeinse oudheden in ons museum afkomstig. Dat het een basis van de oorlogsvloot was, bleek o.a. uit een vrucht van de eerste wereldoorlog: een reserve-officier vond bij de mobilisatie op dat nog altijd strategische punt een altaartje, gewijd aan Jupiter Optimus Maximus door Julius Bio, een trierarch, een marine-officier. Goed bewaarde palen van een aanlegplaats aan de Rijn waren sinds lang bekend. Dit jaar zijn ook buiten de legerplaats vele palen in het terrein verspreid gevonden. Dit past goed bij een opmerking van den heer Cabos, dat men in een vlootbasis de schepen niet op stroom laat liggen: een haven met steigers, aansluitend bij de rivier, was dus a priori te verwachten.

Bij de zeer beperkte opgraving dit jaar te Vechten is opnieuw gebleken, hoe gebrekkig onze kennis nog is van dit zo moeilijke terrein. Men is gestuit op enige grachten, die afwijken van de gewijde voorstelling. Dus moet er een aantal op elkaar volgende legerplaatsen met verschillend grondplan zijn geweest, overigens een welbekend verschijnsel, waarvan ik U een mooi voorbeeld vertoon te Richborough, aan de Engelse kust ten Noorden van Dover.

Een in ons land bijna unieke vondst, op het laatste moment van de opgraving te Vechten in September (1947), is een stenen kop van een god met baard in herme-vorm, misschien wel Jupiter zelf.

Zijn altaartje te Vechten, de bronzen Jupiter te Utrecht gevonden en het glanspunt van onze verzameling uit Vleuten bewijzen de algemene verering van den oppergod.

Voor Romeins Utrecht verwijs ik naar het artikel van Dr. Jongkees.

De titel van mijn voordracht Albiobola blijft hypothetisch, berustende op de grillig gegraveerde inscripties van het Domplein, nog steeds een punt van strijd. *Odium archaeologicum* is soms niet minder fel dan het klassieke *theologicum*, getuige de qualificatie: „de zogenaamde Utrechtse inscripties.”

Dat althans een gedeelte van Vollgraffs ontcijfering juist is, kreeg een mooie bevestiging door een latere vondst op het Domplein. Nadat Prof. Vollgraff uit de arabesken een cohors *Hispanorum* had uitgeknobeld, eerst daarna kwamen 2 dakpanfragmenten met het stempel van een cohors *Hispanorum* uit de bodem te voorschijn. Bij de opgravingen van het Domplein is alle aandacht gevallen op de legerplaats. Buiten een Romeinse vesting placht de nasleep van een leger neer te strijken: marskramers, kroegbazen, vrouwen, die het leger volgden. Tijdens de oorlog heeft in alle stilte een opgravinkje op het terrein van de Nederlandse Bank inheems aardewerk opgeleverd in tegenstelling met het Romeinse product binnen de vesting.

Last not least: als wij Utrecht als grensvesting bezien, vraagt onze aandacht: de zeldzaamste of althans omvangrijkste antiquiteit, het Utrechtse schip, dat daar zo indrukwekkend en onvervreemdbaar ligt in de oude kloosterkeuken, die er als het ware voor gebouwd is. Het begint langzamerhand de internationale betekenis te krijgen, die het verdient. Aan Directeur Brønsted uit Kopenhagen, die voor ons schip opzettelijk in Utrecht kwam, danken wij nieuwe gezichtspunten. Natuurlijk vergeleek hij ons schip met het Deense Nydamschip uit de 6de eeuw. Dus herkende hij in de afgesleten stukken hout, die bij het karkas zijn gevonden en zorgvuldig in de vitrine tentoongesteld worden, de dollen, die bij het Nydamschip beter bewaard zijn. Leerzaam is ook de vergelijking van de bodems: bij ons die geweldige plank van 14×1.65 M. uit een reusachtige eik gekapt, in Denemarken een veel smallere kielplank. Ook daardoor maakt ons schip een primitievere indruk en is er geen bezwaar tegen een datering in de 2e of 3e eeuw. De doopceel van Fectio, die nautae vermeldt, krijgt nieuwe kleur door het schip uit de Vecht.

5 K.M. Westelijk van Utrecht is de Meern de volgende grensvesting, ten Noorden van de gegraven Oude Rijn. Nog meer Noordelijk moet in Romeinse tijd de Rijn gekronkeld hebben. Aan een watertje bij Vleuten is een Romeinse speerpunt gevonden.

Van de volgende grensvestingen vermelden wij Woerden, Wierikerschans bij Bodegraven, Alphen, Romeins Albaniana, een

der argumenten voor Albiobola: beide gelegen aan Albis (ook een hypothese). De naam Roomburg herinnert nog aan de Romeinen.

De prachtige opgraving van Van Giffen bij Valkenburg aan de Rijn, die juist weer hervat is, brengt ons dicht bij de Rijnmond. Sommigen zoeken hier het zich schuilhoudende Lugdunum, anderen dichter bij de zee bij Katwijk.

Van de Rijn naar de Maas leidden wegen te land en te water, de eerste ontdekt door Pabon in de richting van Monster, de waterweg gegraven door Corbulo in 46 v. Chr.: de fossa Corbulonis bracht de schepen binnendoor naar de Maas, zodat zij op hun vaart naar Britannië niet reeds te Katwijk in Zee behoefden te steken. Ook verder door binnenwateren of langs de kust bereikten zij Walcheren. Voordat zij de grote stap waagden deden zij een gelofte aan de inheemse godin Nehallenia. Als die hen begunstigde, werd zij beloond met een mooi relief, anders niet. „Do uit des” of liever, „da ut dem” was het zakelijke beginsel bij het contract met de godheid.

De altaarstenen, gewijd aan Nehallenia, vertellen over de aard van de export via Domburg naar Engeland. Een inscriptie van een negotiator cretarius Britannicianus bevestigt de handel in aardewerk; terra sigillata afkomstig uit Gallia en Germania wordt in grote hoeveelheid in Britannia tot in Schotland gevonden. De inscriptie toont de liefhebberij voor ligaturen, het samensmelten van letters; in de Albiobola-inscripties werd het een ware hartstocht.

G. VAN HOORN.

Het vervaardigen van liturgische boeken voor het kapittel van Oudmunster in het laatst der 14e eeuw.

VERBETERING EN AANVULLING.

Door een misverstand geeft het onderschrift van de afbeelding tegenover blz. 100 van het Jaarboekje van „Oud-Utrecht” 1945 en 1946, niet de op blz. 99 noot 3 uiteengezette opvatting van den schrijver weer. De passus „in het Karthuizerklooster bij Utrecht en daar vermoedelijk ook versierd”¹⁾ dient dan ook te vervallen.

Op blz. 99 noot 2), regel 1, leze men 1357/'58 i.pl.v. 1377/'58.

Uit de onlangs door wijlen Prof. N. B. Tenhaeff gepubliceerde rekeningen van de Domfabriek (blz. 280 en 284) blijkt, dat Hendrik van Arnhem tussen 1404 en 1407 voor het Domkapittel liturgische en andere boeken schreef.

F. K.

1) Dit onderschrift steunde op de mededeeling van prof. dr. A. W. Byvanck in „La miniature des Pays-Bas septentrionaux” (Parijs, 1937), blz. 21. Red.